

НАДІЯ БОГДАНОВА

АЛЬБОМ М. Д. СЕЛЕЦЬКОЇ І АВТОГРАФ Т. Г. ШЕВЧЕНКА

Як відомо, вірш Тараса Григоровича Шевченка „Вітер в гаї нагинає лозу і тополю“ було вперше надруковано тільки після смерти співця в журналі „Основа“ за 1861 р.¹ Із цього друкованого тексту вірша потім передруковувалося в різних виданнях „Кобзаря“, бо до останніх років не тільки автографу, ба навіть завіреної копії не було знайдено. Таке становище справи неминуче порушувало питання що до автентичности самого вірша, а також і що до його хронології. Поміж дослідниками творів Т. Гр. Шевченка виникла незгода. І коли питання про автентичність було розв'язано майже одногосно позитивно, то навпаки, справа з датуванням стояла далеко гірше. Так, В. М. Доманицький у різні періоди своєї дослідницької роботи зачисляє цей вірш то до 1840 р., то до 1846 р.²

Поява в світ „Мар'яни Черниці“, де наш вірш являє собою ніби вступ до неї і разом присвячену поеми Оксані К—ко з точним датуванням самого поета, розв'язує зразу всі сумніви. „Мар'яну Черницю“ написано рукою Шевченка і датував її він сам (С.П.Б. ноябрь 22 дня 1841)³. Крім цього на рукопису є помітка її власника: „Получ. 18 Янв. 1842 г. А. Корсун“. У рукописнім відділі Ленінградської Академії Наук⁴ зберігається другий автограф вступу „Мар'яни Черниці“, що його написав поет далеко пізніш, а саме—3 січня 1844 р., як значиться на ньому. Наводимо його увесь:

Витеръ в гаи нагинае
Лозу и тополю
Лама дуба, котыть полемъ
Перекотыполе
Такъ и доля,—того лама
Того нагинае;
Мене котыть, а де спынить
І сама не знае

У якому краю мене поховають
Де я прихлюся на вики засну
Коли нема щастъ⁵ нема талану
То никого й кинуть, ни хто не згадае
Не скаже хоть на смихъ „Нехай почивае
Тилько его и доли, що рано заснувъ“
Чи правд...⁶

1844 генваря 3 Т. Шевченко.

Вірш знаходиться в альбомі, що належав Марії Димитрівні Селецькій.

Альбом цей середнього розміру, в червоній паперовій оправі, із золотим обрізом карток. На червоній шкурятяній спинці видруковано „Divers“. На початковому аркуші жіночим почерком надписано „Marie Seletzki“. Всього в ньому 62 + 2 карток. Картки 47 та 48 поналіплювано на рештки обрізаних. Іноді на рештках вирваних, чи вирізаних карток видно літери, а часом цілісінькі склади. Таким чином ми бачимо, що альбом дійшов до нас не в первіснім своїм вигляді. Чиясь рука, можливо самої властительки альбому, витягла звідти все, що здавалось невідповідним, або, навпаки, занадто цінним. Можливо, що це зробили пізніші власники цього альбому. Певна річ, ці зазначення є лише наші здогади.

¹ „Основа“, 1861 р., т. II, стор. 4.

² Див.: 1) В. Доманицький, Критичний розслід над текстом „Кобзаря“, Київ, 1907 р., стор. 144, 2) „Кобзарь“ видання „Общества имени Т. Г. Шевченка для вспомоществования нуждающимся уроженцамъ Южной Россіи, учащимся въ высшихъ учебныхъ заведенияхъ С. Петербурга“ та „Благовѣ. Общ-ва изданія общепользельныхъ и дешевыхъ книгъ“ (редакція Доманицького), С.П.Б., 1907 р., стор. 284 та 619 та 3) Кобзар в редакції В. Доманицького, Видавничє Т-во „Криниця“, Київ, 1917 р., с. 64.

³ Знаходиться в Пушкінськїм будинковї Ленінградської Академії Наук.

⁴ У збірці автографів В. І. Яковлева. ⁵ Sic! ⁶ Sic!

Перша дата в альбомі—3 липня 1842 р., остання—січень 1857 р. Отже активне життя альбому тяглося цілих 15 років. Як видно із записів у нім,—альбом не перебував цілий час на однім місці. Мабуть він по-дорожжував разом із своєю владителькою, бо є написи, зроблені в Києві й у Березовій Рудці, та ще, певна річ, у самій „Отраді“—маєтку Селецьких. Більшість записів російською мовою, проте є багато й французьких, один українською мовою, один—польською і один—італійською. Зміст альбому—вірші та переважно звичайні альбомні записи. Вірші—або власні твори тих, хто писав їх, або переписані з найкращих авторів того часу, особливо Лермонтова.

Записи, як уже зазначено вище, найвульгарніші, як от „сей стишокъ злодѣйскій написалъ питьѣ армейскій“... (арк. 60) або „На послѣднемъ семъ листочкѣ напишу четыре строчки въ знакъ почтения моего Ахъ!.. не вырвите его“ (арк. 60).

Але серед цього мотлоху є й цікаві автографи, не кажучи вже про дорожочинний автограф Шевченка. Є, напр., вірш А. Афанасьєва-Чужбинського, позначений 1846 р. і написаний в Березовій Рудці:

„Когда гляжу на юное созданье
Во цвѣтѣхъ лѣтъ, во цвѣтѣхъ красоты,
Всегда проникнетъ въ грудь какое то
страданье“ (арк. 33)

Другий вірш його-ж таки, написаний в Києві:

„Вся жизнь моя прошла комедіей пустой
Въ какія то отрывочныя сцены
Разбилась молодость“... (арк. 35)

Цікавий вірш і М. Добровольського, датований 1851 р.:

„Много по жизненнымъ волнамъ
Самъ я встрѣчалъ кораблей
Съ грузомъ безпечнаго счастья“... (арк. 19)

Зазначимо ще автограф п'яніста Юсіфа Венявського з кількома тактами його „Le carnaval de Venise“ та скрипача Генриха Венявського (арк. 40—1).

Особливо цікавий запис княжни Варвари Миколаївни Репніної, що так глибоко врзалася в біографію Шевченка. Цей запис надзвичайно характерний для княжни і свідчить про її глибоко побожний настрій. Писано його в „Отраді“ 13 липня 1843 р. (арк. 36). Інший її запис, також писаний в „Отраді“, датовано лише 10 лютого (року немає); його присвячено питанню про приязнь.

Владителька альбому, М. Д. Селецька, була рідна сестра гофмейстрові Петрові Дмитровичеві Селецькому, колишньому віце-губернаторові київському, а пізніш предводителеві київського-ж дворянства „по назначенію“, що залишив нам свої надзвичайно цікаві „Записки“¹.

Селецькі належали до старовинного дворянського роду. Предки їх були родом з Ілїрії й на Україну переселилися в XVI ст. П. Д. Селецький дістав прекрасну освіту; 1841 р. скінчив юридичний факультет київського університету. Бажаючи віддатися цілковито науці, він через рік по закінченню університету поїхав за кордон, щоб удосконалити там свої знання. Селецький і музику дуже любив і добре її знав; він і сам чудово грав на роялі, а до того-ж мав і значні композиторські здібності². У нього було чотири сестри: Софія, Марія, Аделаїда і четверта, що її імени ми не знаємо. В своїх „Запискахъ“ П. Д. взагалі мало говорить про своїх сестер і імени четвертої сестри зовсім не називає. Любимою сестрою його була Софія, яка одружилася з Григор. Євген. Бразолем.

¹ П. Д. Селецький, Записки, Київ. Ст., 1884 і окремо, Київ, 1884 р.

² Див. характеристику, що дав йому Лїст, з яким він приятелював (П. Д. Селецький, Записки, Київ, 1884, с. 90—91).

„Болѣе другихъ любилъ я сестру Софію Дмитрієвну Бразоль за ея доброе сердце, притомъ была похожа на матушку“—пише Селецький у своїх „Запискахъ“¹ (П. Д. особливо ніжно любив свою матір, з народження Вакуловичеву). Отже, як зробити висновок із слів брата,—власителька нашого альбому особливою добротою не відзначалася². Два тільки рази в своїх „Запискахъ“ Селецький згадує сестру Marie, і обидва рази підкреслює свої симпатії до сестри Софії Дмитрієвни, малюючи Марію Дмитрієвну в некорисному для неї світлі. Так, оповідаючи про свій приїзд в „Отраду“, щоб побачитися з хворою матір'ю, і передаючи свої сумні враження від настрою в домі в звязку з хворобою матери,—він пише: „Въ домѣ всѣ еще спали, одна сестра Софья встрѣтила меня въ залѣ. Блѣдное ея лицо, заплаканные глаза служили дурнымъ предзнаменованіемъ“... І далі: „Въ 9 часовъ насъ позвали къ утреннему чаю въ столовую. Отецъ былъ очень радъ моему приѣзду; въ немъ я не нашель никакой переменны... Сестра Marie разливала чай и казалась совершенно спокойной. Sophie не отходила отъ матери, проводила всѣ ночи у ея постели, и съ трудомъ можно было увести ее изъ спальни на нѣсколько мгновений“³.

Софія та Марія Селецькі вчилися в полтавськiм iнституті, й 1843 року, коли Петро Дмитрович повернувся з-за кордону, вже вийшли з iнституту⁴.

Селецькі жили в своїм маєтку „Отрада“ на Полтавщині. На жаль, П. Д. дуже небагато говорить про неї в своїх „Запискахъ“. „Въ 7 ч. утра (1846 р.) я подѣзжалъ уже къ нашей усадьбѣ „Отрадѣ“; у аллей, усаженной гигантскими итальянскими тополями, я сталъ и отправился пѣшкомъ въ домъ... Была ранняя весна, въ большемъ подѣздномъ дворѣ цвѣли сирени, левкой, розы и воздушные жасмины. Солнце свѣтило ярко; послѣ дождя воздухъ былъ необыкновенно чистъ и прозраченъ, благоуханіе распустившихся кустарниковъ заставляло съ наслажденіемъ вдыхать въ себя ароматическую атмосферу майскаго утра. Никогда дворъ этотъ не казался мнѣ такимъ красивымъ“...

От ті одинокі рядки, які Селецький присвятив одному, мабуть, з найкращих хуторів України. „Отрада“ лежала на великiм поштовiм шляху, що йшов на Київ. В „Отрадi“ написано було бiльшiсть вiршiв та записiв у нашiм альбомi. Недалечко вiд „Отради“ був i славний Яготин князiв Репнiних. Селецькі та Репнiні вiдвiдували однi одних. Як-раз на рiздвяні свята 1843—1844 р. Селецькі були в Яготинi⁵. Тодi там жив i Шевченко. Три тiльки сторiнки своїх „Записокъ“ присвятив Селецький своїм зустрiчi та знайомству з поетом в Яготинi, але все-ж таки вони мають величезний iнтерес, хоч автор i не зрозумiв всього великого значiння музи Тараса Григоровича⁶.

Надзвичайно цiкаві рядки, де вiн описує, як проводили час в Яготинi, а також оповiдає про украiнофiльські настрої, що панували в родинi князiв Репнiних i найсильнiшi були в княжни Варвари Миколаївни Репнiної. Я наводжу тут це місце з „Записокъ“ Селецького: „... Варвара Николаевна (княжна Репнина) предложила мнѣ написать оперу, либретто взялася составить Шевченко, сюжетомъ избрала Мазепу. Сюжетъ для оперы, дѣйствительно, богатый. Много драматизма, дѣйствія, разнородные элементы: велико и малорусскій, шведскій, польскій. Но въ разработкѣ драмы и въ языкѣ либретто мы расходились. Всѣ стояли за личность Мазепы и хотѣли представить его поборникомъ свободы въ борьбѣ съ деспотизмомъ Петра. Хотя Петръ никогда не былъ моимъ героемъ, но въ дѣйствіяхъ Мазепы я не находилъ также ничего героическаго и желалъ представить его такимъ, какимъ онъ былъ въ дѣйствительности. Въ пылу спора у

¹ П. Д. Селецький, Записки, Київ, с. 168. ² Ibid.

³ П. Д. Селецький. „Записки“, с. 193. ⁴ Ibid., с. 192. ⁵ Ibid., с. 169. ⁶ Ibid., с. 171.

меня сорвалось слово: измѣнникъ, и мы чуть-чуть изъ-за этого не разсорились. Варвара Николаевна и Шевченко хотѣли, щобъ либретто было написано на малорусскомъ языкѣ, я былъ противоположнаго мнѣнія и увѣрялъ, що Шевченко владѣть на столько русскимъ языкомъ, что хорошо напишетъ либретто; если писать оперу серьезную и на языкѣ общедоступномъ, а не какую-нибудь Наталку Полтавку. Каждый остался при своемъ мнѣнн, тѣмъ дѣло и кончилось въ Яготинѣ“.

У Селецьких в „Отраді“ Шевченко із Репніними, здається, не був, бо тоді-б автор цитованих „Записокъ“ напевно згадав про це.

Як уже було зазначено вище, княжна В. М. Репніна робила свої записи в альбомі Селецької влітку 1843 р. і в лютому, мабуть, 1844 р. Вірш Тараса Григоровича в цім-же альбомі датував він сам у січні 1844 р. Ця дата самого поета має надзвичайну вагу для біографії його, бо дає змогу точно означити час перебування його на Україні 1843 р. Новітній дослідник Шевченка, Богдан Лепкий, в біографії поета, яку він написав, оповідає, що наприкінці 1843 р. Тарас Григорович повернувся з України до Петербургу для того, щоб скінчити „Академію Художеств“¹. Але багато разів згадані „Записки“ П. Д. Селецького спростовують цю думку². На різдво 1843—1844 р. Шевченко був на Україні й жив в Яготині у кн. Репніних, що potwierджує й лист княжни В. М. Репніної до її приятеля Ш. Ейнара з 27 січня—1 березоля 1844 р.³ 10 січня, як свідчить той-же самий лист, Шевченко залишив Яготин, але ще із місяць прожив на Україні⁴.

Вірш Тараса Григоровича в альбомі Селецької написано, мабуть, підчас перебування його в Репніних у січні 1844 р., бо його датовано 3 січня 1844 р., а,—за словами княжни Репніної,—10 січня він уже виїхав з Яготина.

Дорогоцінний автограф вирізано з альбому, хоч він і лежить у нім. Являє він собою дві альбомних картки, зліплені разом, але з протилежних боків, а це дає нам привід гадати, що його відразу було написано на вирваних з альбому картках. На зворотньому боці першої картки є альбомний запис Миколи Глібова з 1851 р. Наводимо його тут: „Постараюсь быть сосѣдомъ милаго земляка“—вгорі; потім написано кілька тактів із романсу М. Глинки „Не называй ее небесной и отъ земли не отымай“...; внизу підпис: „Николай Глѣбовъ. Конецъ 1851 г.“.

Виникає питання, як цей пізніший запис М. Глібова попав на картки з автографом Шевченка?

Наш автограф дає невеличкі варіанти порівнюючи з попередніми друкованими текстами цього вірша. Так, в рядку 9-ім замість друкованого „заховають“—в автографі стоїть „поховають“; в рядку 11-ім замість друкованого „долі“—в автографі стоїть „щаст(я)“. І нарешті, в друкованих текстах останнього рядку автографа „Чи правд(а)“ зовсім ніде немає.

В двох місцях різниться також наш автограф і від тексту присвяти в „Мар'яні Черниці“⁵, а саме: в тім-таки 9-ім рядку в „Мар'яні Черниці“ читаємо: „заховають“, а в автографі з альбому—„поховають“; в 12-ім рядку в „Черниці Мар'яні“ читаємо: „Нема кого й кинуть“..., в нашій автографі: „То нікого й кинуть“...

Як бачимо, в обох випадках різночитання незначні, але все-ж таки й вони говорять про змінність висловів поетової думки.

¹ Тарас Шевченко, Твори, т. I, Київ—Ляйпціг, 1918, с. 41.

² П. Д. Селецький, „Записки“, с. 169—173.

³ Русские Пропилеи, М., 1916, т. 2, с. 187—203. ⁴ Ibid.

⁵ Пушкинський будинок Ленінградської Академії Наук.